

מתן אהרוני

'זה לא קולנוע, זה מפגש חברתי'

קהילתיות וגבולות חברתיים

בתרבות הפנאי החרדית

מוסד ביאליק • ירושלים

Matan Aharoni

"It's Not Cinema, it's a Social Gathering":

On Communal and Social Boundaries in Haredi Leisure Culture

עריכת הלשון: נורית קרשון

הספר יצא לאור בסיוע

מסת"ב 978-965-536-338-8 ISBN

©

כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק • ירושלים תשפ"ב

סדר ועימוד: יהודית שטרנברג

נרפס בדפוס אופסט שלמה נתן

Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem 2021

www.bialik-publishing.co.il

Printed in Israel

תוכן העניינים

- 9 פתח דבר
- 15 מבוא: על המחקר ועל הספר
- 19 פרק 1: החברה החרדית בישראל
בין הומוגניות להטרוגניות חרדית 20; בין הסתגרות ושימור המסורת
לפתיחות וקבלת המודרנה 24
- פרק 2: תקשורת וקולנוע בחברה החרדית: בין תקשורת המונים
לתקשורת קהילתית
34 הקולנוע החרדי 41; תקשורת קהילתית 46; שימושים של קהלים ושל
פעילים בתקשורת הקהילתית 50; בין סגירות לפתיחות: השפעות
התקשורת הקהילתית על הקהילה 52; קולנוע יהודי 55
- 60 פרק 3: הפקה והפצה של סרטי גברים
הפקת סרטי גברים: היוצרים ואופני הפקת הסרטים 63; ביטוי אישי
והיבדלות במרחב הייצור 70; דפוסי ההפקה והקהל המדומיין של
סרטי הגברים 77; הקשר הצפייה ואופני הצריכה 81
- 87 פרק 4: הפקה והפצה של סרטי נשים
היוצרים, היוצרות ואופני ההפקה של סרטי נשים 87; דפוסי ההפקה
והקהל המדומיין בסרטי הנשים 94; הזמנה לחוויה קולנועית פעילה:
שיווק סרטי נשים 97; פרקטיקה של עודפות 104; הקשרי הצפייה
ואופני הצפייה של סרטי הנשים 114
- 117 פרק 5: תהליך מיסודה של קהילה מקצועית חרדית חדשה
סרטי הנשים והגברים מצמיחים תרבות קולנועית 127

פרק 6: 'זה לא קולנוע, זה מפגש חברתי': השתתפות הצופים

132

והתקבלות הסרטים החרדיים

הערכת הסרטים: אל עבר היפה, האיכותי והחינוכי 133; 'איכות', 'על רמה' ו'יפה': כיצד מדברים צופים חרדים על סרטים 136; התקבלות הסרטים: טקסים וחוויות צפייה משתפות ומשתתפות 141; אופני הצפייה בסרטי גברים 147; אופני הצפייה בסרטי נשים 156; הכנות לקראת ההקרנה 157; הקרנת הסרטים כאירוע נשי קרנבלי 161; הקרנה נשית קרנבלית: 'זה לא קולנוע, זה מפגש חברתי' 166; חוויית הצפייה והשימוש בסרטים לאחר ההקרנה 175; סיכום 177

פרק 7: משא ומתן על גבולות וזהויות של קהילות חרדיות בסרטים

180

החרדיים

ייצוגם של גיבורים וגיבורות אידיאליים וחדשים בסרטים חרדיים 182; הפואטיקה של הסיפורת ומרכיבי הדרמה הטלוויזיונית 185; החרדי המודרני כמתווך בין-תרבותי מוסרי בסרטי הגברים 188; ביקורת חרדית: החרדי עובד הכפיים בסרטי גברים 203; מסעות הגיבורות היהודיות-נוצריות בסרטי נשים 214; דמויות האחרת: היהודייה-נוצרייה 222; סיכום 225

230

פרק 8: כשהקולנוע הקהילתי פונה לקהל הרחב בזרם המרכזי

מתאימים את הסרט לקהל הרוב 234; חרדים יוצרים לקהל הרוב 242; בקשה להכרה: הגדרת הקולנוע החרדי כקולנוע יהודי 257; סיכום 262

266

פרק 9: הקולנוע החרדי כתעשיית תרבות פנאי מאתגרת

תיווך תרבותי בקולנוע החרדי: 'פתיחות מתווכת' ו'מודרניות חרדית' 269; תרבות פנאי פעילה ומשתתפת בחברה החרדית 275; יצירת סוכני תרבות ועיצובה של תעשיית תרבות קולנועית-חרדית 280; זהויות חרדיות וגבולות קהילתיים: הקולנוע הקהילתי ככלי פוליטי פנימי 284

289

אפילוג

293

ביבליוגרפיה

315

מפתח

פתח דבר

כל מה שחוויתי במהלך המפגש הראשוני שלי עם הקולנוע החרדי וכמהלך ניסיונותי להיכנס לשדה המחקר ולבחון את תהליכי ההפקה, ההפצה וההתקבלות של סרטים חרדיים המופקים ומופצים על ידי חרדים ובשביל חרדים, שימש לי מסגרת לשאלות המרכזיות המנחות אותי בספר זה. חוויות אלה מלמדות לא מעט על הסרטים החרדיים שיידונו בספר ועל תרבות הפנאי הקולנועית החרדית שתוצג בו.

המפגש הראשון שלי עם סרטים חרדיים התרחש ב־2005 בעזרת תיווכה של הטלוויזיה המסחרית. בכתבה במהדורת חדשות ערוץ 2 נחשפתי לקיומם של סרטים עלילתיים דוברי עברית מאז שנת 2000, סרטים שיוצרים חרדים מפיקים בשביל קהילתם החרדית ושמוצגים בהם גיבורים חרדים. הכתבה הציגה סיפור שמבטא תופעה תרבותית-קהילתית שלא הייתה מוכרת בחוגים חילוניים ואקדמיים: בבני ברק מצולם סרט האימה החרדי הראשון. העיתונאי אורן אהרוני ראיין את יוצרי הסרט, ניסים ורטה ואריאל כהן. ורטה, שהוצג כמפיק, שחקן ותסריטאי חרדי, נשאל על עשייתו. הוא ציין כי ההשראה לסרט באה לו מסרט מתח הוליוודי, והוסיף וטען כי באופן יחסי לתקציב הצנוע הוא משתווה באיכותו וברמתו לסרטים של סטיבן שפילברג.

במהלך הצפייה בכתבה ואחריה תהיתי על הצורך של חרדים בסרטים, על אופיים של הסרטים, ובייחוד על האינטרס של יוצר חרדי להציג ולשווק את סרטו בתקשורת החילונית על אף שהסרט אינו מיועד לקהל הרחב. שאלתי את עצמי מדוע ואיך הקולנוע ההוליוודי משמש את היוצר, כיצד הוא מתרגם אותו לסרט חרדי וכיצד הוא מגדיר איכות. בעיניי, חילוני שאינו מכיר אישית את התרבות והחברה החרדית, היה הדבר תמוה, מכיוון שהסטראוטיפים המוכרים על חרדים הנחו אותי לחשוב כי היוצר החרדי בא מחברה מסוגרת המתנגדת

למודרניזציה, חברה שנמנעת מלהיחשף לתקשורת חילונית ומלחשוף את תרבותה לקהל הרחב.

באותה תקופה עסקתי במסגרת לימודי התואר השני במחקר על הקולנוע הישראלי ויחסו כלפי סוגיות חברתיות.¹ אחד הנושאים שבחנתי היה השסע הדתי-חילוני בישראל, וכדי לבחון כיצד שסע זה מוצג ומטופל בקולנוע הישראלי חיפשתי סרטים ישראליים העוסקים בנושא. החשיפה לאותם סרטים חרדיים עוררה אותי לתהות אם סרטים אלה מתאימים למחקר על הקולנוע הישראלי או שיש לסווג אותם תחת קטגוריה אחרת ולייחד להם מחקר אחר ונפרד. בשלב זה הבנתי שאצטרך לצפות בכמה מהם כדי לקבל תשובות.

לשווא ניסיתי לאתר את הסרטים החרדיים במקומות המוכרים לי. בספריות הווידאו השכונתיות לא ידעו כמה מדובר. בספריית 'האוזן השלישית', המתמחה בסוגי קולנוע רבים ומגוונים בארץ ובעולם, לא מצאתי את מבקשי, וגם לא בארכיון הסרטים של החוג לקולנוע באוניברסיטת תל אביב. שאילתה במנועי חיפוש ברשת האינטרנט הניבה תוצאות חלקיות: איתרתי כמה כתבות עיתונים על הסרטים, שעסקו בעיקר בהיבטים הכלכליים של תעשיית הסרטים החרדיים. מהכתבות למדתי כי לסרטים אלה יש מאפיינים שאינם מקובלים בקולנוע הישראלי, מאפיינים הנובעים מאילוצים דתיים והלכתיים. ראשית, אין בסרטים דמויות נשים, והגיבורים הם חרדים. שנית, הסרטים נמנעים מאלימות ומביקורת ושומרים על צניעות. ולבסוף, הם סובכים סביב תמות דתיות ומשולבים בהם מסרים דתיים דידקטיים.

בשלב זה שאלתי את עצמי כמה שאלות. מדוע אין הסרטים האלה נמכרים לאספני סרטי קולנוע מוסדיים ומסחריים? כיצד אפשר להגדירם מבחינה תאורטית? והיכן אפשר למקם אותם ביחס לקולנוע הישראלי ולקולנוע העולמי?

סקרנותי גברה עליי. כשנואשתי מלחפש אחר הסרטים החרדיים במקומות הקרובים והמוכרים לי החלטתי לאזור אומץ ולצאת לחפשם בעיר חרדית שכנה לעיר מגורי, תל אביב. נסעתי לבני ברק. למדתי מכתבות העיתונים כי בני ברק היא עיר מגוריהם של כמה מיוצרי הסרטים ושיערת כי שם נמצאים

1 אהרוני, שסעים בעין המצלמה.

גם צרכני הסרטים. ואולם לא ידעתי היכן יימכרו הסרטים ואיפה להתחיל לחפש.

על לוחות המודעות בעיר לא היו פרסומות בנושא. שאלתי כמה עוברי אורח חרדים ושני מוכרים בחנויות היכן אוכל לאתר סרטים כאלה. רובם טענו שאינם יודעים כמה דברים אמורים. מוכר בקיוסק הדגיש לפניי: 'לחרדים אין סרטים'. לא ידעתי מה להסיק מדבריו. האם הסרטים הם תופעה שולית? אולי הם מוחזרים או מחתרתיים? האם טעיתי בכינויים, ולקהל החרדי יש מונח אחר לסרטים? או שמא הנשאלים פשוט אינם רוצים לחשוף בפני אדם חילוני את דבר קיומם? רק כדיעבד התברר לי שיש משני הטעמים: הסרטים פופולריים למדיי בקרב אותה אוכלוסייה חרדית הפתוחה למודרנה, אבל הם אינם מפורסמים בפומבי לקהל החילוני, והטרמינולוגיה המשמשת את החרדים שונה מהמקובל בקרב הציבור החילוני. כך נשמרת העשייה הקולנועית החרדית בבחינת פרקטיקה תרבותית ייחודית השונה מהקולנוע החילוני.

לאחר כשעה של סיבובים ברחובות העיר בני ברק, מוכר בחנות למוצרי אלקטרוניקה הפנה אותי לחנות מוזיקה חרדית שנמצאת בפניה של רחוב ראשי. בכניסה לחנות הנחתה אותי באדישות מוכרת חרדית אל מחלקת הסרטים. אף על פי שהייתי היחיד בחנות, הרגשתי מעט לא בנוח, כמציץ שאין זה מקומו. ידעתי כי הסרטים אינם מופקים בשבילי. בפניה הימנית של החנות לכל אורך הקיר הונחו קלטות ותקליטורים מסודרים בתוך מדפי מתכת דקיקים. הופתעתי לגלות כמות נכבדה ומגוונת של סרטים. היו שם סרטים לגיל הרך, לילדים ולבני נוער. והיו גם סוגות שונות: הצגות מצולמות, סרטי אנימציה ותיאטרון בובות לפעוטות, סרטי פעולה, הרפתקאות, קומדיות, דרמה, וגם אותו סרט שנסקר בכתבת הטלוויזיה ועורר את סקרנותי, 'עולם התווה'. בכיתוב על העטיפה הוגדר 'עולם התווה' בתור 'סרט אימה עוצר נשימה מבית היוצר של "זעקת הנפטר"'.
 רוב הסרטים נמכרו בחלקים – שניים, שלושה ואף ארבעה חלקים לסרט, כך שיש לקנות את כל החלקים כדי לראות סרט אחד שלם. הסרטים אינם זולים. תקליטור סי.די.רום לצפייה במחשב ביתי או קלטת וידאו עלו 50-80 שקלים כל אחד (קלטות הווידאו מיועדות בעיקר לדתיים לאומיים ולחרדים בעלי מקלטי טלוויזיה). בשל המחיר לא יכולתי לקנות באותו רגע סרטים בכמות ראויה לשמה, ועוד תהיתי כיצד מתמודדים הצרכנים החרדים עם